

О. І. Башкіркандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

РОЛЬ ПЕДАГОГІКИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Складні й суперечливі процеси реформування освіти України в контексті інтеграції в європейський освітній простір вимагають зміни парадигми в науково-практичній підготовці вчителів, розробці теоретичних засад педагогічної науки. Законами України «Про освіту» (2017), «Про загальну середню освіту» (2017), Концептуальними засадами реформування середньої освіти «Нова українська школа» (2016) проголошено доцільність підготовки компетентного, вмотивованого до змін учителя як носія гуманістичної філософії національних і загальнолюдських цінностей – коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини. Все це зумовлює розвиток педагогічної науки й активне її вивчення в закладах вищої педагогічної освіти.

У результаті аналізу історико-педагогічної літератури виявлено особливості становлення педагогічної науки впродовж XIX – початку XXI сторіччя, вплив її розвитку на рівень професійної підготовки студентів закладів вищої педагогічної освіти. Доведено, що вивчення педагогіки майбутніми вчителями сприяє ефективності їхньої фахової готовності. У ході дослідження з'ясовано, що вивчення й аналіз досвіду впровадження педагогічної науки в практику підготовки майбутніх учителів, її практичне спрямування на формування ключових компетентностей сучасного вчителя сприяють ефективному впровадженню Концепції Нової української школи в практику національного шкільництва.

Ключові слова: педагогіка, наука, підготовка, учитель, заклад вищої педагогічної освіти, Нова українська школа.

Постановка проблеми. Успіх Нової української школи (НУШ) залежить від учителя, котрий вирішує дуже багато питань щодо якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми й адміністрацією школи, може вести за собою, любить свій предмет і якісно його викладає. Відповідно до Концепції Нової української школи творчому та відповідальному вчителю, який постійно працює над собою, буде надано академічну свободу. Учитель зможе готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи й засоби навчання, активно виражати власну фахову думку.

Оновлені вимоги до педагога сприяють перегляду змісту його підготовки, де педагогіці потрібно відводити особливе місце. У контексті вивчення педагогічних дисциплін варто зосереджувати увагу на особистісно-зорієнтованому і компетентнісному підходах до управління освітнім процесом, методиках та технологіях групової динаміки тощо. Перед закладами педагогічної освіти постають завдання підготовки вчителя, котрий виконує нові ролі – коуча, фасилітатора, тьютора, модератора – в індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Ефективність становлення вчителя НУШ залежить не лише від впровадження в практику його підготовки нових освітніх технологій, оновлених програм з педагогіки та методики, оволодіння студентами закладів вищої педагогічної освіти (ЗВПО) необхідними ключовими компетентно-

стями, запозичення кращих надбань світової педагогічної практики, але й від аналізу національного досвіду підготовки майбутніх учителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Установлення значення й місця педагогіки в системі професійної підготовки майбутніх учителів дослідники займалися на різних етапах розвитку педагогічної освіти. У XIX – на початку XX ст. на вивченні педагогіки як провідної дисципліни в підготовці вчителів наголошували С. Ананьїн, А. Валицький, С. Гогоцький, М. Лавровський, М. Ланге, С. Миропольський, О. Музиченко, М. Пирогов, К. Ушинський та інші. Вагоме місце педагогіка посідала в навчальних планах ЗВПО XX ст. завдяки практичним розробкам і роздумам М. Григор'єва, М. Даденкова, В. Зизи, А. Зільберштейна, С. Литвинова, С. Чавдарова й інших. Початок XXI ст. ознаменувався для України низкою реформ в освіті, у тому числі й педагогічній, які призвели до інтеграційних процесів у педагогічній науці. Питання значення педагогіки в підготовці майбутніх учителів постало наразі особливо гостро через впровадження Закону «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. та Концепції Нової української школи.

Метою цієї роботи є встановлення ролі педагогіки в системі підготовки студентів закладів вищої педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Завданням ЗВПО є оволодіння майбутніми вчителями такими ключовими компетентностями:

- спеціальна компетентність у галузі дисципліни, що викладається;
- методична компетентність у галузі способів формування знань, умінь і навичок;
- психолого-педагогічна компетентність у сфері навчання;
- диференційовано-психологічна компетентність у галузі мотивів, здібностей, спрямованості школярів;
- рефлексія педагогічної діяльності або суто психологічна компетентність;
- компетентність у сфері особистісно-зорієнтованої технології навчання;
- компетентність у сфері інформаційних технологій;
- загальнокультурна й валеологічна компетентність.

Серед зазначених компетентностей принаймні п'ять безпосередньо формуються під час вивчення педагогічних дисциплін. Несправедливо поза увагою залишається дидактична компетентність, яка забезпечує організацію взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, упровадження освітніх технологій, у тому числі активних й інтерактивних, управління освітнім процесом, а також ціннісно-зорієнтована компетентність, яка сприяє організації наскрізного процесу виховання на основі його орієнтації на загальнолюдські цінності, зокрема, морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність), а також на основі національної ідентичності.

З метою формування компетентного вчителя Нової української школи перед педагогікою постали завдання формування в студентів системи знань про педагогічну діяльність, цілісність процесів виховання й навчання, особистісно-орієнтований і компетентнісний підходи до управління освітнім процесом, *умінь* конструювати й проводити навчально-виховні заходи, аналізувати й оцінювати досягнення сучасної педагогічної науки, досвід педагогічної діяльності, обирати ефективні підручники, методи, стратегії, способи й засоби навчання, практично впроваджувати технології критичного, креативного мислення, особистісно-зорієнтованого, активного й інтерактивного навчання, *навичок* ретроспективного аналізу історико-педагогічних явищ і фактів, пізнавальної й творчої активності, здібностей до професійної рефлексії та самовдосконалення.

Формування цих завдань пройшло довгий і тернистий шлях наукових розвідок відомих педагогів, які апробовані на теренах освітнього середовища України впродовж сторіч. Неоднозначним було

ставлення наукової громадськості до педагогіки, її практичного дослідження та теоретичного узагальнення, до вчених у галузі педагогіки. В історії освіти відомі періоди, коли на державному рівні вивчення педагогіки зводилося до непотрібного. Однак навіть у такі часи завдяки зусиллям окремих дослідників педагогіка розвивалася, встановлювалися її закономірності, висувалися вимоги до вчителів, розроблялася методика їхньої підготовки тощо.

Друга половина XIX – поч. XX ст. є кульмінаційним періодом розвитку педагогічної думки [1]. Постало питання про знання, якими повинен володіти педагог. Крім наукових відомостей, необхідних учителю для повідомлення своїм учням, виокремилися спеціальні знання про процеси виховання й навчання, знання, що допомагають учителям успішно впливати на вихованців. Тоді ж починають розроблятися вимоги до теоретичної підготовки вчителя. Так, у роздумах О. Духновича («Про що учитель мусить мати знання?», «Чи мусить наставник мати чистий і непорочний звичай?», «Який характер повинен мати учитель?», «Коли навчання буде зрозумілим?», «Коли навчання буде чуттєвим?», «Про шкільний порядок» тощо) спостерігаються перші підвалини української педагогіки. Науковець, з одного боку, підкреслював наявність у майбутніх учителів природних талантів до професії, а з іншого, – наголошував, що майстерність педагога залежить і від його науково-педагогічної підготовки. Теорія К.Д. Ушинського містить учення про педагогіку як науку, мету та принципи виховання, особливості педагогічної діяльності, закономірності розвитку дітей у процесі виховання, теорію виховання особистості, дидактику, учення про школу. Софія Русова у своїх працях «Нова школа», «Дошкільне виховання» тощо наголошувала, що педагогіка має національний характер, повинна спиратися на національний світогляд, національну філософію й національну педагогіку.

Розвиток педагогічної науки сприяв підвищенню рівня професійної підготовки майбутніх учителів. Відкриття педагогічних товариств при університетах, кафедр педагогіки в Німеччині сприяло тому, що педагогіка як навчальний курс була відновлена й у програмах вищої педагогічної освіти України на початку XX ст.

Особливо сприятливі умови для розвитку та реалізації нових педагогічних ідей утворилися в першій третині минулого сторіччя. В окремих «дидактичних керівництвах» спостерігається прагнення визначити методологічні поняття дидактики: завдання, загальний зміст, зв'язок з іншими галузями педагогічних знань, вивчення основних законів і закономірностей процесу навчання, сутність таких дидактичних категорій, як «правила» (принципи дидактичної діяльності), «форми» та

«методи» навчання, створення понятійного апарату, з'ясування характеру взаємозв'язку між окремими категоріями. Обов'язковим складником дидактичних керівництв були питання «теорії навчального плану», устрою школи, шкільна дисципліна тощо [2].

До предметів педагогічного циклу у закладах вищої педагогічної освіти 20-х років ХХ сторіччя (інститутах народної освіти (ІНО)) були віднесені педологія, педагогіка, вчення про поведінку, педагогічні системи, дидактика, школознавство тощо. Також вводились нові курси й дисципліни «Соціальне виховання», «Організація народної освіти», «Історія педагогічних течій», «Новітня теорія педагогіки» або «Сучасні педагогічні течії», «Педагогіка особистості й колективу» тощо.

Викладання педагогіки в ІНО здійснювалося за розробленими окремо програмами з дидактики, педагогіки й історії педагогіки, для вивчення рекомендувалися такі навчальні посібники, як «Що таке педагогіка й чому вона навчає» (О. Музиченко, 1912), «Історія педагогіки загальної й російської» (В. Родніков), «Конспект лекцій з педагогіки (загальна дидактика), читаних на літніх земських учительських курсах у Херсоні» (М. Даденков, 1914), «Історія педагогічних систем» (П. Соколов), «Сучасні педагогічні течії в Західній Європі й Америці» (О. Музиченко, 1919) тощо.

Пошуки нового змісту загальнопедагогічної підготовки характеризувалися спробами розробити систему педагогіки, дати їй психологічне та філософське обґрунтування. Позитивним явищем було також прагнення встановити тісний зв'язок педагогіки з психологією дитячого віку. До програми з педагогіки включено глибокі історичні екскурси й дано оцінку різним педагогічним течіям. Особливий вплив на зміст програми здійснили соціальна й експериментальна педагогіка [5, с. 210; 11].

У навчальних планах педагогічних інститутів, організованих в 1933 р., відбулося зменшення навчальних предметів з педагогіки, виділено окремі курси педагогіки й історії педагогіки, а в структурі підготовки вчителя передбачалось поєднання теоретичного навчання й педагогічної практики в школі. У 1934 р. було видано перший систематичний підручник з педагогіки М. Пістрака.

У цей час відбулися реорганізації не лише педагогічної освіти, але й курсу педагогіки, викладання якої здійснювалося хаотично без указівок Наркомосу. Навчально-методичне забезпечення практично було відсутнім: написанням нових робіт з педагогіки ніхто не займався, старі не перевидувалися. Найрозповсюдженими були курси й хрестоматії Мединського, Пінкевича й Сवादковського. Контролю за викладанням педагогіки в ЗВПО ніхто не здійснював і, як наслідок, педагогічна освіта не забезпечувала школу педагогічними кадрами

з належним рівнем володіння педагогічною майстерністю. Це сприяло активним науковим пошукам з педагогіки у передвоєнний час. Зокрема, питання розвитку педагогічної науки були розглянуті Українською науковою республіканською конференцією з педагогіки й психології (1940) та Всесоюзною конференцією з педагогічних наук (1941). Зазначимо, що в Україні в 1940 р. вперше побачив світ навчальний посібник «Педагогіка» за ред. С. Чавдарова, виданий рідною мовою.

Упродовж 1950–1960-их років зміст педагогічних дисциплін вирізнявся стабільністю (педагогіка, історія педагогіки, педагогічна практика). Проте впродовж наступних трьох десятиліть він характеризувався певною динамікою: 1970–1975-і роки – вступ до педагогіки, педагогіка школи, історія педагогіки, педагогічна практика; 1975–1985-і роки – вступ до вчительської спеціальності, педагогіка, історія педагогіки, спеціальні курси та семінари, педагогічна практика; 1985–1991-й роки – вступ до спеціальності, педагогіка, методика виховної роботи, історія педагогіки, спеціальні курси та семінари, педагогічна практика; 1992–1999-й роки – педагогіка, методика виховної роботи, історія педагогіки, спеціальні курси та семінари (основи педагогічної майстерності, етнопедагогіка, соціальна педагогіка, технології навчально-виховного процесу тощо), педагогічна практика [6].

Аналізуючи педагогіку радянського періоду, С. Литвинов переконував, що вона науково визначила суть і мету виховання, теоретично й практично розв'язала проблему їхньої єдності, піднесла на вищий щабель ідею виховального навчання, виробила основи й зміст освіти, виходячи з наукових даних різних галузей науки й вікових особливостей дітей. Вона визначила роль і зміст трудового виховання, конкретизувала зміст політехнічного навчання та шляхи його реалізації. Педагогіка приділяла велику увагу розробці проблем дидактики, здійснила переворот у питаннях структури уроку, методів навчання, дидактичних принципів, зокрема принципу наочності, вирішила проблему морального виховання молодого покоління, визначила роль учителя як центральної фігури навчально-виховного процесу [8, с. 19].

Розвиткові педагогіки ХХ ст. сприяв високий рівень соціального статусу вчителя. Розмірковуючи над престижністю вчительської праці, К. Самойлик підтверджує її високий рівень у ХХ ст., адже вчителями бажали бути тисячі молодих людей як чоловічої, так і жіночої статі, у країні були десятки, сотні тисяч учительських династій [9, с. 6]. Це все створило сприятливі умови для підготовки освітянських кадрів, яка передбачала передусім вивчення повного спектру психолого-педагогічних дисциплін.

У 90-ті роки ХХ ст. суспільство висунуло вимоги до оновлення професійної підготовки майбутнього вчителя, який глибоко знає свій предмет, володіє різноманітними методичними засобами, має ґрунтовну психолого-педагогічну підготовку, ерудований, з високим рівнем культури, вихованості, прагне до творчості, розуміє дітей, має на них вплив тощо [7 с. 6–8].

У ході аналізу науково-практичних конференцій 1990-х років («Формування професіоналізму майбутніх педагогів в умовах педагогічного вузу» (Кривий Ріг, 1992), «Психолого-педагогічна підготовка учителя в педагогічних вузах» (Харків, 1994) тощо) виявлено роль предметів і курсів педагогічного циклу, основ педагогічної техніки й майстерності в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів. У дослідженнях учасників конференцій акцентовано увагу на тому, що знання педагогіки повинне сприяти формуванню педагогічної творчості в студентів закладів вищої педагогічної освіти.

Успіхові професійної діяльності вчителя сприятимуть, на думку учасників конференцій, такі вміння: навчати дітей учитися (С. Борисюк), професійна відповідальність (Л. Бешевець), організація різноманітних видів діяльності та спілкування дітей (В. Лозова), спрямованість (Т. Іванова), організація співробітництва та співтворчості (М. Вієвська), формування наукових понять в учнів (Т. Коростіянець), педагогічна культура (Н. Шекера, В. Гриньова, В. Бойко), експериментальна майстерність (В. Тищук), комп'ютерна грамотність (Ю. Рева), усвідомлення себе в контексті загальної культури (Н. Тарасевич), концептуальне педагогічне мислення (П. Москаленко), конструктивні вміння (добирати, трансформувати інформацію, проектувати пізнавальну та практичну діяльність учнів і способи своєї діяльності) (О. Безпалько), технологічне планування навчального процесу (підвищувати інформативність, інтенсивність і результативність шкільного навчання) (Н. Стяглик), професійне самовдосконалення (Р. Скульський).

З огляду на мету роботи варта уваги Всеукраїнська нарада-семинар завідувачів психолого-педагогічних кафедр ЗВПО від 16 червня 2006 р. з проблем підвищення ролі педагогічної та психологічної науки в підготовці фахівців, де накреслено стратегії розвитку педагогічної освіти. На пленарному й секційному засіданнях, які відбулися в Національному педагогічному університеті імені Михайла Драгоманова, обговорено широке коло питань щодо вдосконалення змісту психолого-педагогічної підготовки педагогічних працівників відповідно до вимог Болонського процесу та в контексті модернізації шкільної освіти, упровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу, методичного забезпечення педагогічних дисциплін, організації педагогічної практики тощо.

Методом інтерв'ювання зі спогадів завідувача кафедри загальної педагогіки і ПВШ ХНПУ імені Г. С. Сковороди доктора педагогічних наук, професора С. Золотухіної встановлено, що на нараді порушувалися питання, пов'язані зі з'ясуванням місця й ролі педагогічної науки в процесі підготовки майбутніх учителів (Л. Вовк, Л. Кондрашова, М. Євтух), розробкою відповідних посібників і підручників (М. Левківський, П. Щербань), відповідністю навчальних програм ЗВПО Болонському процесу (С. Золотухіна, Г. Шевченко, В. Бондар), організацією самостійної роботи студентів (С. Мельничук, І. Шапошнікова), внесенням змін у педагогічну практику (О. Ледеяєва, С. Мельничук І. Малафєєв), доцільністю розробки типових програм з педагогіки (М. Сметанський, О. Пєхота), питаннями мотивації до педагогічної професії (В. Бондар, І. Шапошнікова), державного стандарту в усіх закладах вищої педагогічної освіти (І. Малафєєв).

Учасниця наради, віце-президент Академії педагогічних наук, академік О. Савченко підкреслила, що процеси підвищення якості освіти в школах і ЗВПО не можуть бути ізольованими один від одного. Найпершим щаблем у реформуванні педагогічної освіти є впорядкування фундаментальної теоретико-термінологічної підготовки студента педагогічного закладу, котрий повинен володіти діагностичними вміннями, знаннями психологічних особливостей мікроперіодів вікового розвитку школяра.

Розмірковуючи над становищем вищої педагогічної освіти України початку ХХІ сторіччя, її значенням для розвитку майбутнього покоління, культурного фону держави, М. Гетьманець наголошує на її катастрофі як наслідку відмови нашої вищої педагогічної освіти від базового педагогічного курсу [4, с. 123]. О. Вишневський, аналізуючи питання сучасної педагогіки, підкреслює, що мета вітчизняної педагогіки полягає насамперед у тому, щоб сприяти становленню «цілком іншої людини», здатної вести природовідповідне життя, допомогти їй переорієнтуватися на європейсько-демократичні цінності, досягнути відчуття власної національної й особистої гідності та повноцінності [3, с. 30].

А. Сбруєва переконає, що «найбільш значимим для нас сьогодні є творче поєднання позитивного вітчизняного досвіду педагогічної освіти, яка має прекрасні традиції, і кращих європейських тенденцій розвитку. Головне – не робити механічних запозичень окремих фрагментів чужих освітніх новацій, які зруйнують нашу систему й не утворять нічого нового, що мало б цілісний характер, що відповідало б як нашим реаліям, так і новим європейським вимогам» [10].

Висновки і пропозиції. Отже, курс педагогіки в закладах вищої педагогічної освіти є базисним у під-

готовці педагогічних працівників будь-яких спеціальностей і профілів. Прикро визнавати, але педагогіка в педагогічних закладах сьогодні надто заформалізована й затеоретизована, що зумовлює її відрив від стратегії розвитку національної системи освіти. Перед науковцями постало надзвичайно важливе завдання активізувати науково-педагогічні пошуки, спрямувати науково-теоретичний і практичний курс педагогіки на розвиток Нової української школи та підвищення рівня професійної підготовки майбутніх учителів. Доступ до нових архівних й інших джерел, можливість вільно інтерпретувати минулі та сучасні події, експериментально впроваджувати в освітню практику України зразки ефективного навчання цьому лише сприяють.

Список використаної літератури:

1. Башкір О.І. Місце педагогіки в системі педагогічної освіти України в історичному дискурсі XIX – початку XX ст. Освітологічний дискурс. 2017. № 3–4 (18–19). С. 43–56. URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/453>.
2. Вихрущ В.О. Розвиток теоретико-концептуальних основ вітчизняної дидактики (друга половина XIX – початок XX століття): автореф... доктора пед. наук: 13.00.01. Київ. 2001. 38 с.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Видання друге, доопрацьоване і доповнене. Дрогобич: Коло, 2016. 608 с.
4. Гетманець М.Ф. История как педагогика: Публицистика, история, педагогика, письма. Харьков: Майдан, 2016. 186 с.
5. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.): Монографія. Київ, 1998. 328 с.
6. Дубасенюк О.А., Семенюк Т.В., Антонова О.Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: Монографія. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. 193с.
7. Дубровська Л.О., Дубровський В.Л. До питання до теоретичної основи формування педагогічного професіоналізму студентів педвузу. Формування професіоналізму майбутніх педагогів в умовах педагогічного вузу: Тези доповідей та повідомлень науково-практичної міжвузівської конференції. Частина I: Теоретичні основи формування професіоналізму студентів педвузу / Під загальною ред. Л.В. Кондрашової. Кривий Ріг: КДПІ, 1992. 144 с.
8. Литвинов С.А. Поліпшувати підготовку педагогічних кадрів з вищою освітою для загальноосвітньої школи. Вища педагогічна освіта. 1965. Вип.1. С. 17–24.
9. Самойлик К. Підняття престижності вчительської праці – питання державної ваги. Освіта України. 2006. № 73 (29 вересня).
10. Сбруєва А.А. Тенденції розвитку європейського простору педагогічної освіти в умовах побудови суспільства знань. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2008. Вип. 37. С. 38–42.
11. Bashkir O.I., Vakulenko T.S. Pedagogisation trend in Ukrainian education in the first third of the XX century. Modern education: philosophy, innovation, experience. Lodz (Poland). 2016. № 3(7). P. 8–14.

Bashkir O. The role of pedagogy in the system of training future teachers of the New Ukrainian school

Complex and controversial processes of reforming education in Ukraine in the context of integration into the European Education Area require changing the paradigm of scientific and practical teacher training, developing theoretical grounds of the pedagogical science. The Laws of Ukraine «On Education» (2017), «On General Secondary Education» (2017), Conceptual principles of secondary school reform «The New Ukrainian school» (2016) proclaim reasonability of training a competent, change-motivated teacher as a bearer of humanistic philosophy of national and universal values, coach, facilitator, tutor, moderator in child's individual educational trajectory, which cause the development of pedagogical science and its active studying in pedagogical institutions of higher education.

The peculiarities of the development of the pedagogical science during XIX – at the beginning of XXI centuries, its influence on the level of professional training of students in pedagogical institutions of higher education have been established on the grounds of the analysis of the historical and pedagogical literature. It has been proved that the efficiency of training future teachers depends on the level pedagogical science development, its practicality. In the course of the research it has been found out that studying and analysis of the experience of pedagogical science application in the practice of training future teachers, its practical orientation to forming the key competencies of the modern teacher contribute to effective implementation of the New Ukrainian school Conception in the practice of the national secondary education.

Key words: pedagogy, science, training, teacher, pedagogical institution of higher education, New Ukrainian school.